

SOCIOLOGISK FANTASI

Af Allan Madsen

Rasmus Antoft,
Michael Hviid Jacobsen &
Lisbeth Knudsen (red.):
Den poetiske fantasi – om
forholdet mellem sociologi
og fiktion.
Aalborg Universitetsforlag,
2010,
360 sider. Kr. 299,95.

Rasmus Antoft og Michael Hviid Jacobsen gjorde sig i *Social Kritik* nr. 107 (2006) til talsmænd for en reaktivering af en poetisk inspireret kreativ sociologi. Ærindet var at argumentere for, at sociologien (igen) bør rette sig mod og lade sig inspirere af skønlitteratur, men også film, poesi og andre kunstneriske frembringelser. *Igen* indikerer, at det har sociologien gjort tidligere, men efter separationen fra humanvidenskaberne og momentvis frieri til naturvidenskaberne blev det stadigt vanskeligere og ligefrem illegitimt at påberåbe sig poetisk fantasi og litterær fremstillingsform indenfor sociologien. Anledningen var endvidere, at endeløse påbud om evaluering, standardisering og minutiøs dokumentation af hvad som helst har redet den offentlige sektor som en mare i mange år. Dette gælder også forskningsverdenen, hvor socialvidenskaberne heller ikke går ram forbi. Kravene om, at forskningen skal formidles på en bestemt måde og via bestemte kanaler bliver stadig mere massive. Risikoen for ensretning, ensliggørelse og endimensionalitet er stor.

Nu har Antoft og Hviid Jacobsen (sammen med Lisbeth Knudsen) med bogen her lagt yderligere vægt bag argumentationen for, at sociologien (igen) bør gøre brug af skønlitterære forlæg og midler til berigelse af den sociologiske forskning – og vedstå sig dette som helt legitimt. Redaktørerne trækker i indledningen tråde tilbage til nogle af de sociologiske klassikere, der bestemt ikke var bange for at påberåbe sig sociologien som en kunstform og appellere til udfoldelse af sociologisk fantasi. Charles Wright Mills skrev i 1959 (i øvrigt under et ophold i København) *The Sociological Imagination*, der vandt genklang hos generationer af sociologer. Robert Nisbeth betitlede ligefrem sin bog fra 1976 *Sociology as an Art Form*. Begge bøger kan stadig læses med stort udbytte, og flere af denne bogs bidrag støtter sig hertil. Betegnelsen 'den poetiske fantasi' er hentet i den amerikanske antropolog Richard Browns bog *A Poetic for Sociology: Toward a Logic of Discovery for the Human Sciences* (1977). Ærindet var her det samme: At bygge bro mellem klassiske epistemologiske kombattanter knyttet til begrebspar som objektiv versus subjektiv, æstetik versus formelle akademiske standarder, naturalisme versus impressionisme og ja – kunst versus videnskab.

"Grænsen mellem litteratur og sociologi er arbitrær."

Pierre Bourdieu i Social Kritik nr. 37, 1995.

Antoft, Hviid Jacobsen og Anja Jørgensen trækker i deres kapitel om Chicagoskolen yderligere tråde til en sociologisk tradition, der fremstod som et rigt facetteret forehavende og bevægede sig i spændingsfeltet mellem samfundsvidenskab, journalistik og skønlitteratur. *Chicagoskolen* skriver sig tilbage til 1890'erne, hvor verdens første sociologiske institut blev etableret ved Universitetet i Chicago i 1892. I årene efter blev der her gennemført en række studier af kultur, livsformer, fattigdom og andre forhold knyttet til livet i storbyen. Studierne var præget af en metodisk åbenhed overfor vidt forskellige former for dokumentarisk materiale i form af breve, dagbøger, avisartikler, reportager, skønlitteratur og hertil udbredt brug af feltarbejde og deltagerobservation i storbyens mange arenaer. Som Robert E. Park (1864-1944) sagde – noteret af Howard S. Becker – til sine studerende: "Gå hen og sæt Jer i loungen på et luksushotel og på dørtrinnet til et natherberg. Sæt Jer i Guldkystens sofaer og i slummens improviserede sengelejer. Sæt Jer i koncertsalen og stripteasebaren. Kort sagt mine damer og herrer: Gå ud og gør Jeres buksebag beskidt af virkelig forskning".

Robert Park havde først sit virke som journalist under indflydelse af *New Journalism*, men indledte sin akademiske løbebane på Harvard, hvorfra han dimitterede i 1898. Han kom i forbindelse med et studieophold i Tyskland under stærk indflydelse af Simmel. Kontakten har givetvis været ansporende for hans senere optaget-

hed af storbyen som sociologisk studiefelt. Park blev knyttet til det sociologiske institut på Universitetet i Chicago i 1914 (og frem til 1933), hvor han spillede en afgørende rolle for etableringen af den klassiske bysociologi, ligesom amerikansk sociologi i disse tyve år i alt overvejende grad var synonym med den sociologi, der blev bedrevet her. Chicagosociologernes ærinde var bredere og ikke blot viet studier af byen som sådan, men synspunktet var, at *alt* sker og udspiller sig i byen. Byen er et laboratorium for studiet af alle mulige former for sociale og kulturelle processer og af det pulserende liv, der udspiller sig her.

Chicagoskolens 'Founding Fathers' læses måske ikke så meget mere modsat Erving Goffman, der er stærkt inspireret af og videreudvikler Chicagoskolens måde at bedrive sociologi på. Goffman indleder da også sin akademiske karriere på Universitetet i Chicago og retter tro mod traditionen opmærksomheden mod hverdagslivets mange foreteelser, gør brug af allehånde former for datamateriale og her ikke mindst minutiøse iagttagelser af, hvordan hverdagslivet udspiller sig i menneskelig samhandling. Hertil hans mesterlige brug af metaforer, farverige og poetiske begreber og typologier bragt i spil i en essayistisk fremstillingsform ikke ulig en skønlitterær forfatters brug af sproget. Mest kendt er hans dramaturgiske teatermetaforer såsom 'frontstage' (facadeområdet) og 'backstage' (bagscenen), men også 'ansigtsarbejde', 'indtryksstyring', 'selvets territorier', 'høflig uopmærksomhed' og

mange andre maleriske udtryk til belysning af, hvorledes det upåagtede hverdagsliv reguleres indenfor, hvad Goffman kalder en samhandlingsorden – Antoft, Hviid Jacobsen og Jørgensen trækker andre tråde fra det første kuld af Chicago-sociologer til en senere sociologi – bl.a. Howard S. Becker (portrætteret i *Social Kritik* nr. 90, 2003) – og leverer alt i alt et glimrende bidrag til belysning af sociologiens poetisk-litterære rødder.

Bo Isenberg lægger i sit bidrag 'Begreb, fiktion, gestaltning – om sociologi og skønlitteratur som veje og omveje til det moderne – via Robert Musil' et anderledes snit i sin diskussion af forholdet mellem skønlitteratur og sociologi. Han noterer sig, at 1800-tallets roman typisk fremstod som en realistisk samtidsskildring med industrialisering, urbanisering og menneskets tilblivelse som individ som gennemgående motiver. Der refereres til Bourdieu, der så Balzac, Flaubert og Zola som deres tids sociologer og betragtede deres indsats som 'en sociologi før sociologien' – jf. også Benedicta Pécseli's interview med Pierre Bourdieu i *Social Kritik* nr. 37 (1995), hvor han karakteriserer *La Misère du Monde* som også værende en litterær tekst med tråde bagud til især Flaubert og Balzac.

Isenberg anfører dernæst, at det tidlige 1900-tals roman typisk forskrev sig til enten en 'stream of consciousness'-tilgang (Joyce, Proust og Virginia Woolf) eller til filosofiske betragtninger over samtidens nye, omskiftelige og mangetydige vilkår, og hvordan disse vilkår afspejledes i den menneskelige psyke – med Robert Musil og Thomas Mann som åbenbare eksempler herpå. Fiktionen blev her midlet til at indfange og reflektere over den moderne fragmentariske virkelighed.

Isenberg retter herefter opmærksomhed mod netop Musils to tusinde sider lange ufuldendte værk *Manden uden egenskaber* med afstikkere til de sociologiske klassikere Tönnies, Weber og Simmel. Musil søger i sit opus magnum svar på og reflekterer over, hvad mennesket gør ved det moderne, og hvad moderniteten gør ved mennesket – det er "sociologi i romanform". Per-

soner, handlinger og tankestrømme er fiktive – "men samtidig konkretiserer de samtidens mentalitet og måder at forholde sig på". Musils roman er med Isenbergs ord 'et samtidshermeneutisk panoptikon'.

Isenberg læser Musil struktureret ud fra fire temaer, der samtidig er kondenseringer af diskussioner i den klassiske sociologi stillet overfor den moderne verden, der nu har gjort sin entre på den historiske scene. Det drejer sig om temaerne: 'Modernitet og tradition', 'Differentierede virkeligheder', 'Tingsliggørelse og funktionalisering' og 'Identitet og livsførelse'. Brydningen mellem tradition og modernitet er i det hele taget afsættet for sociologiens opkomst. De klassiske sociologer beskæftiger sig alle om end på forskellig vis med de differentieringer, der følger med den moderne verden. Marx talte om tingsliggørelse og fremmedgørelse. Weber om det moderne menneskes tilbøjelighed til at beherske "gennem beregning" og "fagmennesker uden ånd, nyttemennesker uden hjerte". Tönnies så, hvorledes "Gesellschaft" fortrænger "Gemeinschaft" osv. Isenberg har selv på kort form formuleret, hvad der både kan siges at være Musils anliggende, og hvad der optog de klassiske sociologer: "At gestalte en livsførelse, at skabe mening ud af frihed – heri ligger det moderne menneskes skæbne".

Musils hovedperson (og alter ego), Ulrich, befinder sig i Wien lige før Første Verdenskrigs udbrud (og Musil begynder at skrive på *Manden uden egenskaber* umiddelbart efter Første Verdenskrigs afslutning). Ulrich har besluttet sig for at holde 'ferie fra livet' for at finde ud af, hvad livet er. Han gør sig her med Isenbergs ord den erfaring, at: "... alting også kan være på en anden måde... Han lever af modernitetens ubestemthed, men pines også af det åg, det er, hele tiden at skulle omsætte frihed til mening". Ulrich er sekretær for en komite, der skal forsøge at sætte ind overfor den moderne ubeslutsomhed og mangel på helhed. Et prominent medlem af komiteen, general Stumm, giver udtryk for, at: "Der er helt afgjort i øjeblikket noget helt jeg-ved-ikke-rigtig-hvad i luften". Komiteen finder, at der må

gøres noget drastisk, men får aldrig fuldført sit ærinde.

Undervejs i sit arbejde i komiteen har Ulrich drøftelser med et andet medlem og giver udtryk for, at: "Virkeligheden har ikke længere nogen mening", hvorfor man burde "afskaffe virkeligheden" og "atter bemægtige sig uvirkeligheden". Ulrich giver ved en anden lejlighed udtryk for, at han lever i "den absolutte forvaltnings tid" (jf. Webers 'rationalitetens jernbur'). På et tidspunkt bliver Ulrich stillet overfor en politimæssig undersøgelse og erfarer, hvad han kalder en "statistisk affortryllelse" (og jf. igen Weber og dennes 'Entzauberung der Welt' – 'tab af magi'). Ulrich finder også, at det, at vi: "fødes og dør som et menneske er simpelthen en fordom", og: "Der er ikke længere tale om et helt menneske, der står over for en hel verden, men et menneskeligt noget som bevæger sig rundt i en generel næringssubstans", og det er: "Den uskarpe mennesketype, som behersker vores samtid". Ulrich må på ironisk, melankolsk vis konstatere, at: "En mand uden egenskaber består af egenskaber uden mand".

Manden uden egenskaber bruger romanformen som tolkende metode og gestaltning, og tolkning som videnskabelig metode er siden Wilhelm Dilthey og Max Weber en helt central bestanddel af en hermeneutisk orienteret sociologi. En tolkende sociologi gør i udstrakt grad brug af metaforer, eller hvad Weber kalder 'orienteringsmidler' ('jernburet', 'affortryllelse', 'fremmedgørelse'). Simmel var en mester i sin brug af sensitiverende begreber og billedligt udfordrende problemstillinger, såsom "Hvordan er samfundet muligt?", "Storbyerne og det åndelige liv" eller "Brücke und Tür" som titel på essayet, der analyserer, hvordan samfundslivet er præget af tendenser til såvel sammenhæng som spredning.

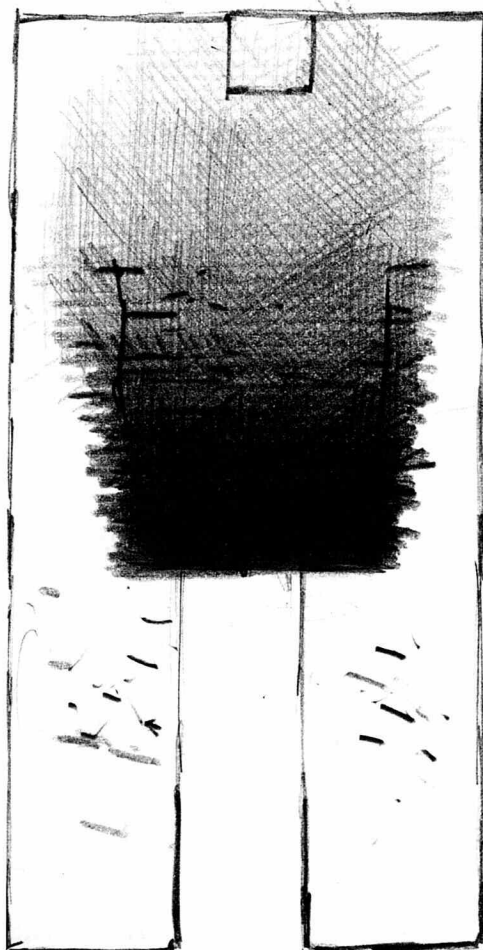
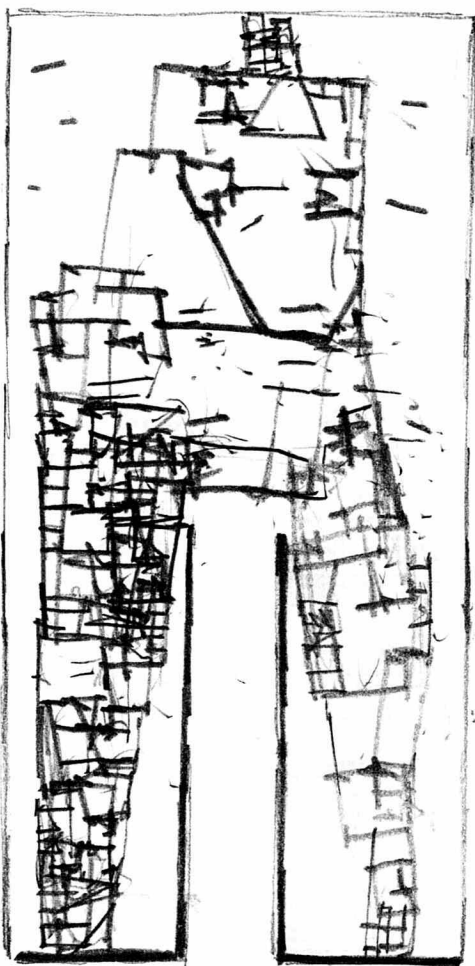
Isenberg noterer sig afslutningsvis, at: "Videnskaben og kunsten er fælles om at have gestaltningen som centralt princip", men fastslår også, at romanforfatteren og sociologiens principper for den sproglige gestaltning er væsensforskellige. Forfatteren benytter fiktionen, hvor sociologiens

gestaltende princip er det teoretisk forankrede begreb, hvad enten den bagvedliggende teori er eksplicit formuleret eller (indtil videre) underforstået. Fiktion og teori skaber sammenhæng. I romanen er fakta fiktionsbundne. I sociologien er fakta teori-bundne. Romanen skal ikke være sand, hvorimod det sociologiske udsagn bør have et sandhedsindhold og rækkevidde ud over sig selv, men både romanen og den sociologiske fremstilling har som formål at gøre det iagttagne forståeligt, at give det gestalt.

Isenberg finder, at der fortsat er meget sociologisk inspiration at hente i *Manden uden egenskaber*. Som doktor i filosofi (om end han herefter opgav en lovende akademisk karriere) er det meget tænkeligt, at Musil har stiftet bekendtskab med Weber, Simmel og Tönnies sociologi, hvor det omvendte af gode grunde ikke kan være tilfældet. *Manden uden egenskaber* begyndte først at udkomme – ufuldstændigt – i flere bind i løbet af 1930'erne og var tæt på at gå i glemmebogen for først at blive genopdaget i 1970'erne. Isenberg skal have mange tak for at fastholde interessen herfor og ikke mindst de meget eftertænksomme betragtninger over, hvorledes skønlitteratur og sociologi kan være til gensidig berigelse udsprunget af sin læsning af *Manden uden egenskaber*.

Og nu: – "Det var en sen aften da K. ankom. Landsbyen lå i dyb sne. Slotsbjergget var slet ikke til at se, tåge og mørke omgav det, end ikke det svageste lysskær antydede det store slot. Længe stod K. på træbroen der fra landevejen fører ned til landsbyen, og så op i den tilsyneladende tomhed.

Så gik han hen for at søge nattelogi, i værtshuset var man endnu vågen, værten havde ganske vist ikke noget ledigt værelse, men ville, yderst overrasket og forvirret over den sene gæst, lade K. sove på en halmsæk i krostuen, K. var indforstået. Nogle bønder sad stadig over deres øl, men han ville ikke indlade sig med nogen, hentede selv halmsækken ned fra loftet og lagde sig hen i nærheden af ovnen. Varmt var det, bønderne var stille, han skævede lidt til dem med sine trætte øjne, så faldt han i søvn.

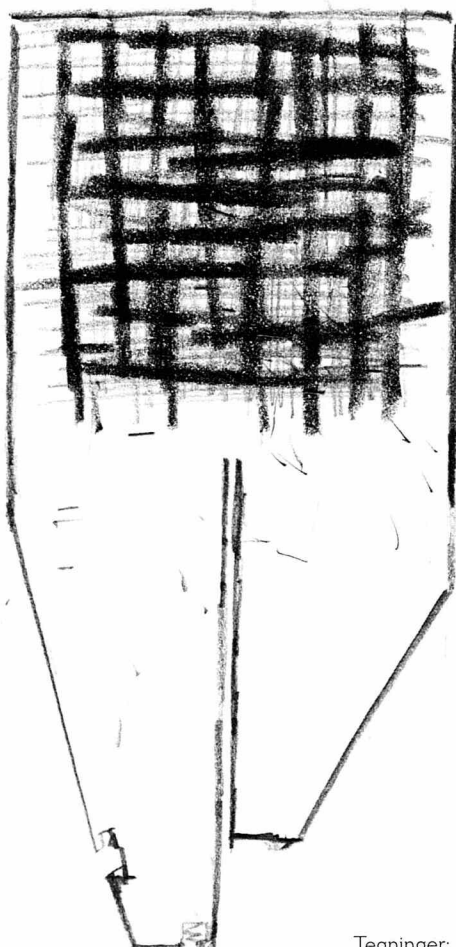
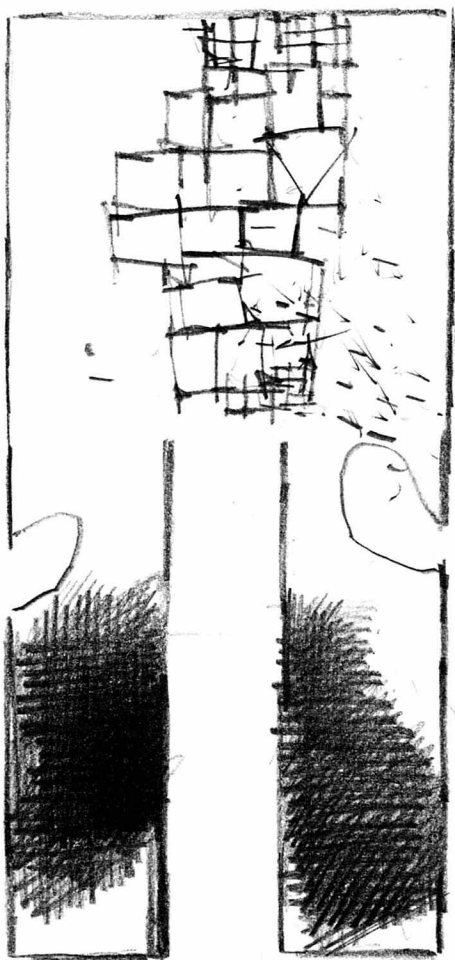

Men lidt efter blev han allerede vækket. En ung mand, købstadklædt, med skue-spilleransigt, smalle øjne, kraftige øjenbryn, stod ved siden af ham sammen med værten. Bønderne var der også endnu, nogle havde drejet deres stole rundt for bedre at se og høre. Den unge mand bad meget høfligt om undskyldning for at have vækket K., præsenterede sig som søn af slotsforvalteren og sagde så: "Denne by er slottets besiddelse, den der bor eller overnatter her, bor eller overnatter så at sige på slottet. Det kan ingen gøre uden grevelig tilladelse. Og de har ikke en sådan tilladelse eller har i det mindste ikke forevist den".

K. havde rettet sig halvvejs op, havde

strøget håret tilbage, stirrede op på mændene og sagde: "Hvad er det for en by jeg er havnet i? Er der da et slot her?"

Dette er åbningsscenen i Franz Kafkas fabelagtige (også ufuldstændige og posthumt udgivne) roman *Slottet*, der er i fokus i Torben Beck Jørgensens meget inspirerende bidrag 'Weber og Kafka – det glasklare og gådefulde bureaukrati'. Weber og Kafka har begge beskæftiget sig indgående med bureaukratiet som fænomen, hvor Beck Jørgensen har som ærinde at fremdrage ligheder og forskelle i deres forståelse og behandling af bureaukratiet som samfundsmæssigt fænomen. Weber er kendt for sin stringente analyse af bureaukratiet som organisationsform, hvor han

Tegninger: Gert Hansen

også har øje for og påpeger dets fortrin i forhold til tidligere tiders forvaltning. Kafka er kendt for sine skildringer af bureaukratiets uigennemskuelighed og uudgrundelighed – muligvis med inspiration fra sit virke som jurist i et arbejdsulykkesforsikringsselskab i Prag. Beck Jørgensen spørger derfor indledningsvis, om det overhovedet er det samme fænomen, de behandler. Ser Weber ovenfra med et videnskabeligt blik på det moderne preussiske bureaukrati, hvor Kafka ser sagen nedefra – fra den magtesløses position – i slagskyggerne fra det østrig-ungarske dobbeltmonarki? Beck Jørgensens udgangspunkt er, at: "Weber og Kafkas bureaukratiforståelser er så forskellige som dag og nat",

men at det også er oplagt: "... at Weber og Kafka – som to modsatte poler – må kunne magnetisere hinanden".

Der er tale om et så inspirerende bidrag, at man *må* have *Slottet* ned fra hylden, hvor man umiddelbart bliver grebet af den grundstemning, der slås an i åbnings-scenen og fastholdes romanen igennem krydret med en række rent ud farceagtige episoder. Weber udskiller fem principper for den regulering af magtudøvelse, som bureaukratiet repræsenterer: Ydelsesorientering, specificitet, objektivitet, neutralitet/saglighed og universalitet. Beck Jørgensen uddyber, at Weber på baggrund af disse principper ser den bureaukratiske organisation som kendetegnet ved:

1. Kompetence til at træffe afgørelser er fastlagt i *regler*.
2. Embedsmændene er indplaceret i et *hierarkisk* system, der samtidig indeholder en høj grad af *specialisering*.
3. Embedsførelsen beror på *dokumenter*.
4. Der er en streng *adskillelse* mellem embedsmandens officielle liv og privatliv.
5. Embedsmanden er *fagligt skolet*.
6. Embedet er *fuldtidsarbejde*, og lønnen er den eneste eller væsentligste indtægtskilde.

Beck Jørgensen citerer dernæst Weber for den iagttagelse, at: "... bureaukratiets egenart ... udvikles så meget desto mere til fuldkommenhed, som bureaukratiet bliver umenneskeliggjort; så meget desto mere fuldkomment, vil det her sige, som det lykkes bureaukratiet at udvikle den egenskab, som det roses for, nemlig: Udelukkelse af kærlighed, had og alle rent personlige følelselementer, i det hele taget irrationelle, ikke kalkulerbare træk fra udøvelsen af embedshandlingerne".

Beck Jørgensen giver sig herefter i kast med en læsning af *Slottet* set med Webers briller. Slottets forvaltning, der også gennemsyrrer hele landsbyen, er netop og i den grad hierarkisk organiseret med et mylder af positioner – overordnede og underordnede med en mere eller mindre overskuelig og undertiden helt uoverskuelig rangordning, hvor K. heller aldrig finder ud af, hvor han selv befinder sig i denne rangorden – eller rettere: Hans position som landmåler skifter ustandseligt karakter, ligesom der er en aldrig afklaret tvivl, om han overhovedet er hidkaldt til slottet som landmåler. Nogle af de mere groteske episoder drejer sig netop om at finde frem til den officielle skrivelse på hvilket grundlag, K. skal ansættes som landmåler. K. henvises til sognerådsformanden, der skulle kunne udrede sagen, og der udspiller sig en urkomisk scene, hvor sognerådsformandens kone hiver det ene favnfuld sagsakter efter det andet ud af et skab, uden at det lykkes at finde den pågældende skrivelse og tillige efterlader konen med den umulige opgave igen at få sagsakterne tilbage i skabet.

De sande bureaukrater befinder sig naturligvis på selve slottet, hvor der blandt mange, mange andre embedsmænd befinder sig en referent ved navn Sordini, om hvem det fortælles, at hos ham: "... skal alle væggene i hans arbejdsværelse være skjult af akter, der er stablet oven på hinanden ligesom søjler; det er endda kun de akter, som Sordini i øjeblikket beskæftiger sig med, og da der til stadighed bliver bortfjernet gamle akter og indføjret nye, og alt foregår i største hast, styrter disse søjler af papir bestandig sammen, og disse vedvarende, umiddelbart på hinanden følgende sammenbrud siges at være det egentlig karakteristiske ved Sordinis arbejdsværelse" – bureaukratens embedsførelse er i sandhed – som Weber noterede – baseret på *dokumenter*, hvor besiddelse heraf har en overvældende symbolsk betydning som udtryk for viden, kompetence og status.

Et effektivt bureaukrati arbejder hurtigt, men udviser også saglighed, grundighed og præcision, hvad angår sagsbehandlingen. Fejl bør ikke forekomme, men kan næppe helt undgås, og der er åbenbart noget galt allerede ved K.'s ankomst til landsbyen, hvor det som nævnt er uklart, om han overhovedet er kaldt til slottet som landmåler. Indtil flere indledende telefonsamtaler med slottets centralkancelli afklarer ikke sagen. Da K. er på besøg hos sognerådsformanden for at komme videre med sagen – og hvor hans kone kæmper med sagsakterne i skabet – beretter denne overfor K., hvad der hidtil er sket i sagsforløbet. Han havde pligtskyldigt svaret på henvendelsen fra slottet vedrørende landmåleren og meddelt, at landsbyen ikke fandt, at der var brug for en landmåler. Sognerådsformandens skrivelse var imidlertid ikke nået frem til den afdeling, der havde rettet henvendelse til ham. Derimod modtager ovennævnte Sordini, der befinder sig i en helt anden afdeling, sagen, hvor der nu er sket det uheldige, at han kun modtager dokumentomslaget *uden* aktstykke. Sordini må rette henvendelse til sognerådsformanden for at få et nyt aktstykke. Da der er gået meget lang tid, er sognerådsformanden tæt på at

have glemt sagen. Sordini og sognerådsformanden geråder i heftig korrespondance om sagsforløbet, men må begge vedstå, at der muligvis er begået en fejl. Sognerådsformanden finder imidlertid ikke: "... at nogen skal beklikke denne mand (Sordini), end ikke i tankerne. Det er et arbejdsprincip hos myndighederne, at der overhovedet ikke regnes med muligheden for at begå fejl. Organisationens hele fortræffelighed berettiger i høj grad dette princip, og det er tilmeldt nødvendigt, hvis sagerne skal ekspederes med den fornødne hurtighed". Og hvis der nu måske er begået en fejl, belærer sognerådsformanden K. om, at der i så fald er tale om en betydningsløs bagatel – i større sager begås der aldrig fejl. K. spørger, om der ikke findes kontrolmyndigheder til imødegåelse af sådanne fejl, hvor til sognerådsformanden svarer: "Der er kun kontrolmyndigheder. Rigtig nok er de ikke bestemt til at finde fejl i ordets grove betydning, fejl forekommer jo ikke, og selv hvis der en sjælden gang forekommer en fejl, som i Deres tilfælde, hvem tør så i sidste ende sige, at det er en fejl".

Kafka udstiller bureaukratiets selvforståelse om ufejlbarlighed henført til arbejdsgange præget af fastlagte regler om korrekt sagsbehandling, kompetenceafgrænsning, faglig specialisering og kontrol, og viser, hvordan en sådan organisation ikke desto mindre risikerer at ende i bureaukratiske excesser ad libitum og in absurdum.

Kafka forholder sig også til en anden af Webers dimensioner i bureaukrati modellen: Adskillelse mellem embedsmandens officielle liv og privatliv, men vender igen sagen på hovedet. Vi møder embedsmænd, der tager imod i sengen inklusive ovennævnte sognerådsformand. K. befinder sig på et tidspunkt i (den sympatiske og anfægtede) sekretær Bürglers indelukke, der føler trang til at betro sig: "Natten har en skadelig indflydelse på den embedsmæssige dømmekraft. Om natten er man uvilkårligt tilbøjelig til at vurdere tingene fra et mere privat synspunkt... Ganske uvedkommende overvejelser angående sagsøgte glæder og sorger og alle øvrige forhold blander sig ind i bedømmelsen, den nød-

vendige skranke mellem embedsmand og sagsøgte bliver mindre skarp...".

Embedsmændene har elskerinder, hvad er en kendt sag i landsbyen, og det kan have ulykkelige følger at nægte en embedsmand sin kvindelige gunst. En vis Amalie afviser en invitation fra en højtstående embedsmand på slottet og langsomt, men sikkert ruineres og fryses familien ud i landsbyen. Faderen tager opstilling ved indkørselsvejene til slottet for at kunne bede om undskyldning, men der foreligger ingen indberetning eller påtale, hvorfor der ikke er noget at undskylde. Værtinden i kroen var for tyve år siden en anden højtstående embedsmands elskerinde, men blev ikke kaldt op på slottet en fjerde gang, hvad har fyldt hendes og hendes mands liv siden – Kafka skildrer den bureaukratiske organisations princip om adskillelse af det offentlige og private liv ved uafledelige overskridelser af grænserne herfor.

Beck Jørgensen dokumenterer, at dimensionerne i Webers bureaukrati model passer punkt til prikke til skildringerne i *Slottet*, om end de vendes på hovedet, karieseres og drives ud i det absurde. Weber havde også blik for bureaukratiets mulige negative konsekvenser, idet han anfører, at: "... den bureaukratiske organisation er i færd med at udvikle et mægtigt herskeapparat, som menneskene i fremtiden ville måtte bøje sig under, måske lige så afmægtige som landarbejderne under Farao. Og dette vil ske, hvis de gør et godt teknisk instrument, nemlig rationel bureaukratisk forvaltning, til deres højeste og eneste værdi, og lader dette instrument afgøre, hvordan samfundslivet skal indrettes". Beck Jørgensen noterer i denne forbindelse, at hvor Weber frygtede en overspilning af de forvaltningsmæssige principper med ensretning og afpersonalisering til følge, skildrer Kafka tilfældigheden og uudgrundeligheden eller princippernes totale sammenbrud.

Kafkas anden roman *Processen* er en mareridtsagtig og tragisk historie. Josef K. indfanges her af retsmaskineriet, men finder aldrig ud af, hvad han er anklaget for. Ikke desto mindre overvældes han af

skyldfølelse og modtager til sidst viljesløst sin dødsdom og føler endog skyld over, at han ikke selv er i stand til at fuldbyrde dødsdommen. K. er ikke offer i samme forstand. Han kæmper bravt for at trænge gennem slottets grandiose og uudgrundelige bureaukrati. Han stiller sig bestemt ikke tilfreds med tingenes tilstand og udfordrer indtil det fornærmende de folk, han løber ind i undervejs. Beck Jørgensen spørger, om K. måske kan opfattes som oprører, men konstaterer også, at han i så fald er en meget klodset sådan, der ikke kommer nogen vegne med sit oprør. Måske er K. 'participant observer', der har bevæget sig ind i en gådefuld, grotesk og uigenkenskuelig verden, og bliver opslugt heraf. Under alle omstændigheder er K. en overordentlig effektiv litterær – og måske endda sociologisk – figur. Vil man blive klogere på det moderne bureaukrati, har både Weber og Kafka ifølge Beck Jørgensen: "... fat i en lang ende. Og trækker man til, ser man, at enderne hænger sammen" – og Beck Jørgensen skal have mange tak for at have påpeget dette.

"Hvordan skaber man en litteratur, der hverken fængsler ordene eller den indsigt, ordene kan danne forudsætningen for?" – spørger Flemming Røgilds indledningsvis i sit bidrag 'Slip ordene løs! – om brudfladerne mellem minoritetslitteratur og hverdagssociologi'. Røgilds inkarnerer med sin biografi, sit virke og bidrag hele antologiens ærinde. Han er digter og kultursociolog og har i årevis beskæftiget sig med etnicitet, blandingskulturer og brobygningsprocesser mellem forskellige etniske, kulturelle og nationale grupper – eksempelvis i bøgerne *Rytme, racisme og nye rødder: En bro mellem sorte og hvide* (1988); *Stemmer i et grænseland: En bro mellem unge indvandrere og danskere?* (1995) og *Charlie Nielsens rejse: Vandringer i multikulturelle landskaber* (2000).

Røgilds gør rede for nogle af sine inspirationskilder i den danske minoritetslitteratur og anstiller betragtninger over sin metode – eller forvaltning af den poetiske fantasi i sit kultursociologiske virke. Han er, i artiklen, til et møde i Litteraturhus på Nørrebro i København og lytter til,

hvordan forfattere med anden etnisk baggrund end dansk forholder sig til deres forfatterskab. Der spørges, om deres litteratur har et specifikt etnisk udtryk, og hvor de befinder sig i den danske indvandrerdebat. Røgilds noterer, at: "De protesterer på hver deres måde mod at lade ordene blive til ord, der gør dem til fanger af deres etniske, kulturelle og nationale baggrund". Han spørger sig selv, om disse litterære erfaringer med dialektikken mellem fravær og nærvær kunne smitte af på den fremtidige sociologiske udforskning af forholdet mellem det globale og det lokale, og om denne særlige variant af den poetiske fantasi kunne komme til at spille en rolle for fremtidens hverdagssociologi.

Røgilds går jævnlige en tur omkring de københavnske søer og gør sig på en sådan tur nogle overvejelser om, hvorledes forskellige grænseintellektuelle i deres forfattervirksomhed håndterer grænsen mellem her og der, mellem før og nu og mellem de to kulturer, de står overfor. Nogle af disse grænseintellektuelle griber fat i, hvad der befinder sig på hver sin side af grænsen (Edward Said), hvor andre føler sig hjemme i begge kulturer og leverer skildringer af synkretistiske erfaringer og kulturformer (Salman Rushdie). Det er ifølge Røgilds uklart, hvor den danske minoritetslitteratur er på vej hen i så henseende – måske mod en tredje variant, der signalerer muligheden for både at leve med hjemløsheden som hjem og en række synkretistiske bud herpå – og dermed til inspiration for en fremtidsholdig sociologi omkring sådanne problemstillinger.

På andre af sine daglige ture rundt om de københavnske søer sætter Røgilds sig ofte på en bænk ved siden af 'Artemio Sandoval' (en litterær og altså fiktiv figur i Ruben Palmas novelle *Roy Jackson vender tilbage*). Røgilds fortæller Artemio Sandoval, hvordan han som kultursociolog arbejder med de blandingskulturer, han har beskæftiget sig med forskningsmæssigt i en årrække. Han siger, at han forsøger at finde en balance mellem 'sociofiktionen' og 'teoretisk terrorisme', hvor den poetiske fantasi i samme moment bliver brugt til at skabe en form for transparens i fremstil-

lingen. Han gør brug af montageformen, hvor nogle interviews fremstår som monologer og andre gengives i skuespillets form.

Artemio Sandoval spørger Røgilds: "Synes du, at det er lykkedes dig at skabe en litteratur, der hverken fængsler ordene eller den indsigt, de kan være udtryk for?"

"Ja", svarer jeg, "Det synes jeg afgjort. Jeg synes, at den måde, hvorpå jeg har forvaltet den poetiske fantasi, gør, at det ikke bliver en diskurs, der bliver den dominerende i fremstillingen. Der bliver tale om forskellige lag, der gensidigt spejler hinanden. De fortællerstemmer og narrative strukturer, jeg benytter mig af, bevirker, at man som læser kan se, hvem det er, der fortolker hvad, samtidig med at de medvirker til, at fremstillingen udtrykker den atmosfære og stemning, samtalerne er foregået i". Om Røgilds' forehavende er lykkedes må man overtyde sig om i de bøger, han har skrevet om både de multikulturelle landvindinger i de europæiske storbyer og de forskellige former for racisme, der repræsenterer det multikulturelle samfunds vrangside. Les Back er i *Social Kritik* nr. 125 (2011) ikke i tvivl herom, hvor Røgilds' indsats og arbejdsmåde sidestilles med Primo Levi og Studs Terkel.

Røgilds fortsætter sine overvejelser over, hvordan den poetiske fantasi kan overføres til sociologien – "Det er en aktivitet, der er forbeholdt de fortabte, der endnu ikke har opgivet forestillingen om, at sociologi også kan være håbets sociologi. Det er en aktivitet, der er forbeholdt de fortabte, der endnu ikke har opgivet forestillingen om, at hverdagslivets sociologi er en sociologisk metafor for livet, og at den form for hverdagssociologi, der ser

dagens lys i den postkoloniale modernitet netop består i evnen til at fortabe sig i den poetiske fantasie trang til at udforske det upåagtede inden for sociologien. Det er en aktivitet, der er forbeholdt de fortabte, der ser forholdet mellem majoritet og minoriteter som en underafdeling af den hverdagssociologi, der tilstræber virkeliggørelsen af et frit, egalitært samfund uden hensynstagen til folks oprindelse".

Andre af antologiens bidrag kunne også have fortjent en nærmere omtale. Det kunne være de to sidste bidrag af henholdsvis Antoft, Hviid Jacobsen og Andersen Petersen samt Lisbeth Knudsen, der anstiller mere brugsnære betragtninger over, hvorledes skønlitterære og filmiske referencer kan bruges som analytiske og pædagogiske redskaber. Goffmans studier af den totale institution og Ken Kesey's roman *Gøgereden*, filmatiseret af Milos Forman, står lige for. Den franske forfatter Michel Houellebecq skulle levere ubarmhjertige dissektioner af det moderne menneskes livsbetingelser, hvor det så at sige er det gyseligt chokerende, der på pædagogisk, litterær vis kan illustrere sociologiske analyser af sådanne livsbetingelser. Der er naturligvis også en lang række danske forfatterskaber, film og skuespil, der kan stimulere den sociologiske fantasi forskningsmæssigt og står til fri afbenyttelse i en fremstillingsmæssig og pædagogisk sammenhæng – og en opfordring hertil hermed givet.

Den poetiske fantasi er stærkt anbefalingsværdig, som den foreligger og som et godt grundlag at arbejde videre på.

Allan Madsen er lektor og studievejleder ved Sociologisk Institut, Københavns Universitet.